

Надія Михайлівна Усачик,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто особливості навчання курсантів професійно спрямованого діалогічного мовлення під час вивчення теми «Служба на кордоні», а також визначені типи вправ та етапи навчання діалогічного мовлення. У професійній діяльності прикордонників серед чотирьох різновидів іншомовної мовленнєвої діяльності найпоширенішим є діалогічне мовлення. Тому навчання майбутніх прикордонників професійно спрямованого діалогічного мовлення іноземною, зокрема англійською мовою, є вагомим складовою їхньої професійної підготовки.

Ключові слова: *особливість навчання, курсант, професійно спрямований діалог, спілкування, англійська мова.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах динамічних змін в Україні, її інтеграції до світового співтовариства, постійного розширення всебічних міжнародних контактів, іноземна мова стає найважливішим засобом професійного спілкування фахівців різних галузей, готових до професійного ділового спілкування з представниками зарубіжних країн. Тому доцільною й методично виправданою є професійна, комунікативно-спрямована підготовка з іноземної мови у вищому навчальному закладі.

На сьогодні зростає потреба суспільства у фахівцях, які володіють іноземною мовою як засобом професійного спілкування. Цілком очевидно, що вміння лише читати і перекладати професійно орієнтовані тексти не відповідає сучасним вимогам із підготовки професійних кадрів. Однією з найбільш важливих кваліфікаційних характеристик сучасного фахівця є здатність до здійснення іншомовного спілкування в сфері професійної комунікації.

Охорона кордонів передбачає широкий спектр професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України, а саме: уміння спілкуватися іноземними мовами з громадянами інших держав, які проходять прикордонний контроль у міжнародних пунктах пропуску та перетинають державний кордон.

У професійній діяльності прикордонників серед чотирьох різновидів іншомовної мовленнєвої діяльності найпоширенішим є діалогічне мовлення. Тому навчання майбутніх прикордонників професійно спрямованого діалогічного мовлення іноземною, зокрема англійською мовою, є вагомим складовою їхньої фахової підготовки.

Знання іноземних мов значною мірою сприяє всебічному розвитку особистості курсанта, оскільки створює умови для вільного іншомовного спілкування, що є невід'ємним елементом професіоналізму прикордонника. Комунікативно спрямоване навчання іноземної мови має на меті використання діалогів при вирішенні службових ситуацій та залучення курсантів до їх драматизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми та на які опирається автор. Діалог був і залишається предметом вивчення науковців, які розглядали різні аспекти професійного спрямування. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми зробили І. Зимня, В. Скалкін, Л. Славгородська, О. Тарнопольський, С. Кожушко, С. Коломієць, В. Бухбіндер. Навчання діалогічного мовлення вивчали такі методисти, як І. Зимня, Г. Зими́на, І. Бім, О. Борзов, Л. Маркелова, Й. Пассов, С. Захарова, Н. Скляренко, Г. Рогова, Т. Олійник та багато інших.

Проблема навчання діалогічного мовлення також привернула увагу викладачів на останніх Всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме особливості діалогічного мовлення розкривались в доповідях О. Денисової, Л. Олійника, Н. Рудь, Т. Корець, Л. Цвях, Ю. Жароїд.

Слід зауважити, що, незважаючи на наявність зазначених вище досліджень, проблема формування вмінь та навичок вести діалог професійного спрямування залишається до кінця не вирішеною для курсантів немовних

факультетів вищих навчальних закладів. На вивчення іноземної мови відводиться порівняно невелика кількість годин, крім того, відмічається недостатня теоретична та практична розробленість дидактичних матеріалів їх значення для оволодіння курсантами уміннями коректної постановки необхідних запитань в межах компетенції професійної діяльності.

Мета статті – розглянути особливості навчання курсантів професійно спрямованого діалогічного мовлення під час вивчення теми «Служба на кордоні», а також визначити типи вправ та етапи навчання діалогічного мовлення.

Актуальність даної теми полягає в нагальній необхідності навчити курсантів професійно спрямованого діалогічного мовлення під час вивчення теми «Служба на кордоні», яка розглядає основні напрямки діяльності прикордонників у пунктах пропуску. Крім цього метою вивчення даної теми є оволодіння лексико-граматичним матеріалом та використовувати його під час виконання вправ та складання діалогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діалогічне мовлення професійного спрямування виконує певні комунікативні функції, такі як: обмін судженнями / думками / враженнями; повідомлення інформації; пропозиції, прийняття / неприйняття запропонованого; обґрунтування своєї точки зору. Кожна з цих функцій має свої специфічні мовні засоби і є домінантною у відповідному типі діалогу [2].

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, розрізняють функціональні типи діалогів. Найпоширенішими є чотири основних типів діалогів:

запит – повідомлення інформації (*How many people are there in your crew? – There are five men in the crew*);

пропозиція (у формі прохання, наказу, поради) – прийняття / неприйняття запропонованого (*Will you kindly produce the General Declaration the crew list and the passenger list. – Yes, Sir, here you are*);

обмін судженнями / думками / враженнями (*Now your passport is valid for entering Ukraine, but your visa expires in a month. – Where are you going to renew it? – I hope to extend it at the American Embassy*);

взаємопереконавання / обґрунтування своєї точки зору (*What are the reasons for violation of the state border? – I need money very much to continue my studies. So I decided to go to Germany to earn money. My relatives in Tadzhikistan helped me to cross the border. Then I hid in the goods van, but your guards found me there*);

Основними якісними показниками сформованості загального вміння вести діалог іноземною мовою є такі спеціальні вміння:

– уміння розпочинати діалог, вживаючи відповідну ініціативну репліку (*Good afternoon! All passengers are kindly requested to produce papers*);

– уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи вирази, що мають різні комунікативні функції (*What papers shall we produce?*);

– уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру (*Right. How long are you planning to stay there?*);

– уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку (*What is it? I mean this grey box?*);

– уміння продукувати діалогічні єдності різних видів (діалогічна єдність – сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною та семантичною завершеністю). *Everything is all right. You can go through the green channel. Have a nice trip!*

Діалогічне мовлення – це процес взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець. Діалоги з тем: «*At the Railway Check Point*», «*At the Air Port Check Point*», «*At the Sea Port Check Point*», «*At the Highway Check Point*» складаються на основі запропонованих викладачем дидактичних матеріалів.

Навчальні професійні комунікативні ситуації створюються на занятті за допомогою вербальних і різних невербальних аудіовізуальних засобів. Вони

мають стимулювати мотивацію навчання, викликати інтерес курсантів до участі у спілкуванні, бажання найкраще виконати завдання.

Комунікативна ситуація включає чотири чинники:

обставини дійсності, в яких відбувається комунікація;

стосунки між комунікантами;

мовленнєві наміри;

реалізація самого акту спілкування, який створює нові стимули до мовлення.

Під час навчання курсантів за комунікативною методикою професійно-спрямованого діалогічного мовлення слід використовувати такі методичні прийоми, як спілкування в межах певного контексту чи (*contextualised practice*), складання діалогу з розрізнених реплік (*jumbled dialogues*), наповнення й завершення діалогу (*dialogue completion*), складання діалогу «крок за кроком» (*discourse chains*), а також на основі програми чи схеми спілкування, складання діалогів за опорними сигналами (*cued dialogues*) та письмове складання діалогів [1].

На наш погляд, педагог не зможе досягти бажаної мети, якщо не помічатиме значення формування культури професійно спрямованого діалогічного мовлення. Правильне розуміння викладачем та курсантом сутності діалогу, умов його виникнення та основ діалогічної взаємодії між викладачем та курсантом (або між курсантами) сприяє розумовому та духовному зростанню тих, кого навчаємо. Практика показує, що володіння лише вербальними засобами спілкування є недостатнім для формування культури професійно спрямованого діалогічного мовлення. Тому, в навчально-виховному процесі слід застосовувати тренувальні вправи з метою формування в курсантів необхідних вмінь для навчання професійно спрямованого діалогічного мовлення.

Навчання професійно спрямованого діалогічного мовлення передбачає три етапи та включає 4 групи вправ: рецептивно-репродуктивні та рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи на імітацію, підстановку, відповіді

на запитання, на запит певної інформації (за зразком), повідомлення інформації тощо.

На першому етапі використовуються такі типи вправ, як рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи з обміну репліками.

У свою чергу Г. Кравчук стверджує, що професійно орієнтований діалог – це діалогічний монолог, що є обміном мікромонологами, які чергуються з діалогічними репліками [6, с. 60].

При навчанні реплікування важливо поступово збільшувати обсяг реплік курсантів – від однієї до двох-трьох фраз.

У режимі курсант–курсант, викладач лише дає певне комунікативне завдання, де окреслюється професійні комунікативні ситуації і вказуються ролі, які виконуватимуть курсанти. **Officer:** *Good morning! I am an officer of the State Border Guard Service of Ukraine.* **Captain:** *Glad to meet you. What can I do for you?*

Отже, аналіз даного питання дозволяє зробити висновок про те, що навчання професійно спрямованого діалогічного мовлення має розпочинатися з навчання реплікування. Даний етап має включати вправи на імітацію, підстановку, трансформацію (інформативний, негативний, імперативний та емоційний вид зразка мовлення), відповіді на запитання, повідомлення/запит інформації, спонукання до дії тощо. Типові режими роботи: викладач–курсант та викладач–група.

Другим етапом формування навичок і вмінь діалогічного мовлення курсантів є оволодіння ними навичками складання мікродіалогів. Мікродіалог – засіб вираження основних комунікативних намірів партнерів по спілкуванню. Він є структурною основою розгорнутого діалогу і включає взаємопов'язані ланцюжки діалогічних єдностей, які ще називають діалогічним цілим. Мікродіалоги відрізняються від діалогічних єдностей не лише обсягом, але й своєю відносною завершеністю [3]. Власне діалог (розгорнутий діалог) складається з двох-трьох мікродіалогів.

Мета другого етапу – навчити курсантів об'єднувати засвоєні діалогічні єдності, підтримувати бесіду, не дати їй зупинитися після першого обміну репліками.

Використовуються такі типи вправ, як рецептивно-продуктивні комунікативні вправи нижчого рівня (такі, що допускають використання спеціально створених вербальних опор для висловлювання курсантів);

Режим курсант-курсант, де курсанти виступають у певних ролях або від свого власного імені.

I

– Good morning, ladies and gentlemen! – Border control! I am a senior officer of the shift!

– All passengers are requested to produce their passports! – Here you are! Everything is all right. Formalities are over. I wish you farewell!

II

– Good afternoon: Let me introduce myself. I am an officer of the border patrol. Welcome to Ukraine!

– All passengers are kindly requested to get their passports ready for border control.

III

– Excuse me, sir! – What can I do for you?

– May I appeal to the travel Company «Apple»? – Certainly, madam.

– This is Mr. Reed. He is an agent of the travel Company «Apple».

– How do you do Mr. Reed. – How do you do, madam. – Glad to meet you. What is your problem?

IV

– Pardon me sir – Yes? What is it?

– Who is the bearer of this passport? – The gentleman who is standing in the corridor is an owner of the passport.

– Thank you. – That's about it!

Наступним етапом формування навичок та вмій діалогічного мовлення є оволодіння певними діалогічними єдностями. Загально визнаним є використання на даному етапі рецептивно-продуктивних умовно-комунікативних вправ з обміну репліками, що характеризуються повною, частковою та нульовою структурною співвіднесеністю. Учасниками спілкування є самі курсанти.

Складання мікродіалогу передбачає використання рецептивно-продуктивних комунікативних вправ нижчого рівня (з використання спеціально створених вербальних опор, а саме: діалогу-зразка, підстановчої таблиці, структурно - мовленнєвої та функціональної схеми). Режим роботи: курсант 1 – курсант 2.

На *третьому етапі* курсанти мають навчитися вести діалоги різних функціональних типів, обсяг яких відповідає вимогам чинної програми. Використовуються такі вправи, як рецептивно-продуктивні, комунікативні вищого рівня (такі, що не дозволяють використання спеціально створених вербальних опор). І завершальним етапом навчання діалогічного мовлення має стати навчання власне діалогу заданого функціонального типу за допомогою рецептивно-продуктивних комунікативних вправ вищого рівня. У реальній мовленнєвій комунікації виникають реальні діалоги, які рідко мають місце в навчальному процесі. Тому, на заняттях викладачеві необхідно створювати навчальні мовленнєві професійні ситуації штучного характеру для вирішення службових ситуацій, що потребують знання іноземної мови і можуть виникнути у професійній діяльності

Act as a border-guard officer in the following situation:

An illegal foreign vessel was detained in the exclusive marine economic zone of Ukraine. Interview the captain of the vessel.

Dialogue

(Between a representative of the Ukrainian Border authorities and the master of a foreign vessel).

Officer: *Good morning! I'm a representative of the Ukrainian Border Guard authorities. I would like to see the master of the ship.*

Master: *Glad to meet you, sir. I'm the master.*

Officer: *When did you ride at anchor?*

Master: *At 9 o'clock in the morning.*

Officer: *Will you produce all the documents. Two copies of the crew list, please.*

Master: *Here you are, sir.*

Officer: *Are all the members of the crew safe and sound?*

Master: *Yes, sir, they are, thank you.*

Officer: *How many persons are there in the crew?*

Master: *26, sir.*

Officer: *Are there any stowaway, who are not declared in the crew list on board the ship?*

Master: *No, sir. I think no.*

Officer: *Are there any passengers on board?*

Master: *Yes, there are 42 passengers on board.*

Officer: *What is the port of registry and destination of your vessel?*

Master: *Our port of registry is Liverpool and the port of destination is Odessa.*

Officer: *Do you have any cargo on board?*

Master: *Yes, sir, we have 400 tons of cargo.*

Officer: *What kind of cargo do you have?*

Master: *Medical equipment and medicines, sir.*

Officer: *All the members of the crew are invited to the cabin. Give out the passports to the crew members. Each member of the crew have to produce his own passport to the representative of the State Border Guard authorities. Besides I need 5 sailors to help in the inspection of the ship.*

Master: *Yes, sir. I'll do it presently.*

Officer: *Will you show me the list of the passengers and I need their papers for crossing the state border, please.*

Master: *Here they are. All the papers are in order.*

Officer: *Tell the passengers and the crew that they are not allowed to leave the ship till the end of the commission's work.*

Officer: *Formalities are over. All passengers are allowed to go ashore. The member of the crew № 3 is not allowed to go ashore. He must stay on board the ship. Do you have any claims or remarks?*

Master: *Oh, no claims. Everything is all right. Thank you, sir.*

Officer: *I wish you a happy voyage! [7, c.150].*

Отже, у навчанні курсантів професійно-спрямованого діалогічного мовлення можна виділити такі рівні формування діалогічного мовлення:

Перший – уміння поєднувати репліки у різні види діалогічних єдностей. Перший етап навчання діалогічного мовлення, що відповідно передбачає оволодіння курсантами навичками реплікування й складання діалогічних єдностей, тобто курсанти читають діалог за диктором і без звукової опори в ролях, звертаючи увагу на правильність фонетичного оформлення мовлення, а також запам'ятовуючи виокремленні разом з викладачем на аудиторному занятті постійні елементи діалогу. Цей етап передбачає оволодіння курсантами мовленнєвими навичками реплікування й укладання діалогічних єдностей, які (навички) є другим складником професійно орієнтованої компетенції в англomовному діалогічному мовленні.

Другий – вміння будувати мікродіалоги з використанням засвоєних діалогічних єдностей на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій. Другий етап навчання діалогічного мовлення, який передбачає оволодіння курсантами вміннями складати мікродіалоги, реалізується на другому аудиторному занятті. Цей етап виокремлюється поміж інших етапів широким застосуванням викладачем штучно створених ним вербальних (мікродіалог – підстановча таблиця, структурно-мовленнєва схема мікродіалогу, його функціональна схема), вербально-зображальних і зображальних опор для допомоги курсантам в укладанні змісту мікродіалогів. У такий спосіб на другому аудиторному занятті курсанти оволодівають

мовленнєвими вміннями укладання мікродіалогів, які (вміння) є третім складником професійно орієнтованої компетенції в англomовному діалогічному мовленні [5].

До вправ третьої групи належать вправи реально мотивовані. Зміст діалогічних реплік і мовна форма створюється самими курсантами. Це може бути тематична полідіалогічна бесіда, що проводиться на одну із заданих викладачем професійних комунікативних ситуацій в рамках програмних тем, що вивчаються. Це етап навчання діалогічного мовлення, який передбачає оволодіння курсантами вміннями укладати діалоги, реалізується на третьому аудиторному занятті. Курсанти презентують на занятті складений і підготовлений діалог функціонального типу з опорою на створену самостійно (чи дібрану) опору в контексті запропонованої викладачем професійно орієнтованої комунікативно мовленнєвої ситуації. У такий спосіб на третьому аудиторному занятті курсанти оволодівають мовленнєвими вміннями складення діалогів певних функціональних типів, які (вміння) є четвертою складовою професійно орієнтованої компетенції в англomовному діалогічному мовленні.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином нами проаналізовано особливості навчання курсантів професійно спрямованого діалогічного спілкування під час вивчення теми «Служба на кордоні», а також визначені етапи та системи вправ для навчання діалогічного мовлення.

Викладач постійно вдосконалює процес навчання з метою створення умов для ефективного засвоєння матеріалу. Професійна підготовка майбутніх прикордонників на заняттях з англійської мови вимагає постійної роботи з вдосконалення форм і методів навчання. Комунікативний підхід дозволяє якісно по новому закріплювати відповідний лексичний матеріал, удосконалювати професійно спрямоване діалогічне мовлення. Коли курсант відчуває реальну можливість використати отримані знання з іноземної мови у

конкретних професійних та життєвих ситуаціях, його мотивація потужно зростає.

Таким чином, мовна підготовка майбутніх прикордонників повинна бути спрямована на формування діалогічної культури курсантів, тому що конкурентоспроможну професійну діяльність можуть здійснювати лише ті фахівці, які мають високу загальну культуру, сформовану культуру професійної діяльності й міжкультурного спілкування, а також такі особистості, які здатні цілеспрямовано здобувати нові знання, конструктивно мислити та толерантно спілкуватися [4]. Висококваліфіковані спеціалісти використовують свої знання, уміння та навички, необхідні для роботи в умовах, що постійно змінюються, з метою відповідати вимогам сьогодення та стати конкурентоспроможними фахівцями у сфері власних професійних інтересів.

Запропонована робота вивчення англійської мови відповідає контекстній парадигмі підготовки сучасного фахівця. Саме через моделювання предметного змісту майбутньої професії відбувається засвоєння знань, що дозволяє орієнтуватися на модель діяльності майбутнього спеціаліста за професійною спрямованістю, на його професійні вміння.

Подальше наше завдання пов'язане з пошуком ефективних інноваційних методик навчання майбутніх прикордонників професійно спрямованого діалогічного мовлення, що підвищуватиме мотивацію до професійної діяльності та забезпечить підвищення успішності.

Список використаної літератури

1. Гордій О. М. Проблемні комунікативні ситуації та діалогічне мовлення як основа розвитку творчого мислення у навчанні іноземних мов / О. М. Гордій – Івано-Франківськ : ІФНЕНУГ, 2002. – 140 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Дзеціна Н. Стилiстичнi можливостi дiалогу // Українська мова та література, 2005. – №11. – С.6–8.

4. Копіца О. Розвиток особистості у процесі формування культури діалогічного мовлення учнів // Рідна школа, 2004. – №11. – С.40–41.

5. Мунтян С. Методичні реалії розвитку діалогічного мовлення учнів // Українська мова і література в школі, 2006. – №6. – С.2–5.

6. Кравчук Г. В. Методика навчання студентів технічних спеціальностей професійно орієнтованого англійського діалогічного мовлення на основі текстів науково-технічної реклами: дис. ... канд. пед. наук:13.00.02 / Г. В. Кравчук. – К., 2010. – 558 с.

7. Гапонова В. Н. Державна прикордонна служба України. – Хмельницький: НАДПСУ, 2012. – 280 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Рабійчук Л.С.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2015

Усачик Н. М. Особенности обучения курсантов профессионально направленной диалогической речи

В статье рассмотрены особенности обучения курсантов профессионально направленной диалогической речи при изучении темы «Служба на границе», а также определены типы упражнений и этапы обучения диалогической речи. В профессиональной деятельности пограничников среди четырех разновидностей иноязычной речевой деятельности самым распространенным является диалогическая речь. Поэтому обучение будущих пограничников профессионально направленной диалогической речи на иностранном языке, в частности на английском языке, является важной составляющей их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: особенность обучения, курсант, профессионально направленный диалог, общение, английский язык.

Usachyk N. M. Features of Teaching Cadets a Professionally Directed Dialogical Communication

The aim of the article is to consider the features of teaching cadets a professionally directed - communication while studying the topic “Service on the border”.

This theme was chosen not by chance. In the teaching-learning process we face the problem that the cadets do not have enough dialogical speech skills. At the lesson oral speech should be always stimulated and encouraged.

Dialogical speech as one of the forms of speech communication is the important point while teaching English Therefore, training of border guards for the future professionally directed dialogical speech in a foreign language, especially English, is an important part of their professional training.

Actuality of this topic is that the cadets acquire the skills and knowledge of professional dialogue speech while studying the topic "Service on the border," which examines the main activities in the border crossing points.

Knowledge of foreign languages greatly promotes the comprehensive development of the cadet's individuality, because it creates the conditions for free foreign language communication, which is an integral part of professional border guards. Communicatively directed learning of foreign language is intended to use dialogue in solving service situations and involvement of cadets in its dramatization.

Teaching dialogical speech as a second language is difficult. Cadets have to understand the speaker and then to express their own thoughts and ideas.

So we expect the cadets will be able to participate successfully in dialogues and conversations on the topic "Service on the border" based on the materials of the text book and to pass the final speaking assessment of each unit according to the definite criteria.

Thus we have analyzed the features of training of professionally oriented dialogue communication while learning the topic "Service on the border" and determined stages and system of exercises for learning the dialogical speech. Therefore we can consider the product of our work to be helpful in developing speaking skills.

Keywords: *features of teaching, cadet, professionally directed dialogue, communication, English language.*